

Markka olympiavuodesta rahanuudistukseen

Petri Virolainen

Markkamääräiset maksuvälineet uudistettiin Suomessa 1950-luvulla, vaikka itse rahayksikön uudistaminen jäikin 1960-luvun alkuun. 50-luvun alussa uudistetuista kolkoista kaavailtiin vain väliaikaisia, mutta todellisuudessa niiden perusmallit jäivät 1 markan kolikoita lukuun ottamatta käyttöön 40 vuodeksi. Vuosikymmenen puolivälissä käyttöön tullut Tapio Virkkalan suunnittelema setelimalisto oli pienehköin muutoksin käytössä aina 1980-luvun puoliväliin, vaikka rahauudistus tiputtikin siitä välillä kaksi nollaa pois. Uutuutena esitellyt setelisarjan yhtenäinen koko ja henkilömuotokuvien käyttö säilyi seteleidemme tunnusomaisena piirteenä aina euroseteleiden tuloon.

Sodanaikaisessa ja varsinkin heti sen jälkeisessä inflaatiossa arvoaan menettänyt markka oli kovien muospaineiden alla jo 1940-luvun lopulla. Tuolloin asetettu komitea asettui kannattamaan markan jättämistä jakoyksiköksi uudelle riksi-nimiselle rahayksikölle, joka vastaisi arvoltaan sataa markkaa.

Samalla kun rahayksikkö muuttuisi, oli tarkoitus uudistaa koko maksuvälinekanta. Seteleiden uudistamista oli valmisteltu jo vuoden 1946 lopulta. Jo tuossa vaiheessa oli esillä suunnitelma kaikkien seteleiden yhdenmukaisesta koosta dollarien tapaan. Tammikuussa 1949 pankkivaltuusmiehet hyväksyivät kilpailun voittaneen Tapio Virkkalan suunnitelmien pohjalta tehdyt mallit uusien seteleiden perusmuotoiluksi.

Nimellisarvot kuten rahayksikkökin olivat siinä vaiheessa vielä avoimia. Myös kolikot oli tarkoitus uudistaa samassa yhteydessä. Tuolloin lehdistössäkin esitettyjen tietojen mukaan pienimmät arvot lyötäisiin kuparista ja suuremmat vaihtorahat alumiinipronssista. Myös yhden ja kahden riksin nimellisarvoiset hopearahat kuuluivat suunnitelmiin ja niistä oli tarkoitus tehdä suuriruhtinaskunnan aikaisten vastaavanarvoisten markkojen kokoisia.

Suomen Pankissa rahanuudistussuunnitelmia pidettiin kiireellisinä, jotta voitaisiin pysyä suunnitelmassa aikataulussa. Pankin johtokunta esitti suunnitelman pankkivaltuusmiehille helmikuussa 1951. Pankkivaltuusmiesten mielestä asialla ei ollut niin suuri kiire ja asia jäi pöydälle. Yhtenä kantona kasassa suunnitelman etenemiselle oli ilmeisimmin juuri ehdotettu uusi rahayksikön nimi.

Puolitoista vuotta myöhemmin pankkivaltuusmiehet nimittäin palauttivat asian Suomen Pankin johtokunnalle. Perusteluna oli epäonnistuneena pidetty nimivalinta. Tuossa vaiheessa kolikkouudistus oli jo pienempien eli markka-arvojen osalta käynnissä. Se ei nimittäin suoranaisesti ollut sidoksissa riksisuunnitelmaan, sillä uusia markka-arvoisia kolikoita voitaisiin käyttää vaihtorahoina myös, mikäli suunnitelma riksin osalta toteutuisi.

P. U. Helteen suunnittelema kolikkosarja

Joulukuussa 1951 annettiin rahalaki, jonka perusteella markkamääräiset kolikot suunniteltiin. Suunnittelusta vastasi rahapajan tuolloinen johtaja P.U. Helle, koska suunnittelukilpailulle ei jäänyt aikaa. Rahojen tyypit julkistettiin jo seuraavan vuoden huhtikuussa ja niiden valmistaminen aloitettiin samana vuonna. Helsingin olympialaisten aikana maassamme olivat vielä käytössä vanhat rahatyypit, sillä uudet rahat tulivat käyttöön vasta seuraavan vuoden alusta. Uudet Helteen suunnittelemat kolikot herättivät heti arvostelua ja niiden muotoilua pidettiin epäonnistuneena. Toisaalta harmin ajateltiin olevan väliaikainen, sillä kolikot voitaisiin uusia rahanuudistuksen myötä. Arvostelua herätti myös alumiinipronssirahojen kokoero, joka ei käyttäjien mielestä ollut riittävän suuri. Alunperin sarjaan nimittäin ei ollut suunniteltu sisältyvän 20 markan nimellisarvoa.

Aiemmin esitetyistä tiedoista poiketen 1 ja 5 markan rahojen materiaalina oli kuparin sijasta rauta, mutta niiden koko oli aiempaa huomattavasti pie-

5000 mk is the highest denomination of notes issued

1000 mark notes

500 mark notes

100 mark notes

20 mark notes

50 mark notes

10 mark notes

TOURIST RATE

When you wish to exchange your travellers cheques, letters of credit and bank notes, please present your passport in the bank and state your requirements of Finnish money.

A 1000 mark note in your currency costs:

English	£ 1.2
For 1 £ you will obtain	910 mks.
USA	\$ 2.94
For 1 \$ you will obtain	340 mks.
Swedish	Kr. 16:13
For 100 kr. you will obtain	6200 mks.
Danish	Kr. 22:73
For 100 kr. you will obtain	4460 mks.
Norwegian	Kr. 23:26
For 100 kr. you will obtain	4300 mks.
French	Fcs. 1111:11
For 100 Fcs. you will obtain	90 mks.
Dutch	Fls. 11:91
For 100 Fls. you will obtain	8400 mks.
Belgian	Fcs. 153:85
For 100 Fcs. you will obtain	650 mks.
Swiss	Fcs. 12:82
For 100 Fcs. you will obtain	7800 mks.
Western Germany	D.Mks. 12:99
For 100 D.Mks. you will obtain	7700 mks.
Italian	Lira 1818:19
For 100 Lira you will obtain	50 mks.

20 mks. Bronze coin

10 mks. Bronze coin

5 mks. Bronze coin

1 mk. Nickel, iron or copper coin, the legal unit of coinage

50 mks.

10 mks.

5 mks.

1 mk.

New coinage

Ulkomaalaisille esiteltiin vuoden 1953 alussa uudistuvaa kolikkosarjaa tuolloisen Pohjoismaiden Yhdyspankin painattamalla esitteellä. Myös edellisen mallin kolikot on luonnollisesti vielä esitelty sekä käytössä olleet setelit. Esite on ilmeisesti painettu jo hyvissä ajoin vuoden 1952 puolella, sillä uutta 20 markkan kolikkoa se ei vielä tunne.

nempi. Tämä vastasi paremmin niiden todellista ostoarvoa. 10, 20 ja 50 markkan rahat olivat suunnitelman tavoin alumiinipronssisia, mutta 10 ja 20 markkaa markkan ja 5-markkanen tavoin 30-luvun edeltäjiään pienempiä. Alumiinipronssista lyötyjen kolikoiden tunnuspuolella on leijonavaakuna, jonka kilven reuna muodostuu pyöreästä kehästä. Maan nimi on 30-luvun alumiinipronssirahojen tapaan muodossa Suomen tasavalta, mutta se on siirretty arvopuolelta tunnuspuolelle. Arvopuolella on isokokaisen arvonumeron oikealle puolelle sijoitettu mänty, joka Helle oli alunperin suunnitellut arvonumeron keskelle.

Yhden ja viiden markkan kolikoiden muotoilu poikesi isommista, sillä niiden tunnuspuolella oli valtakunnanvaakunan sijasta hannunvaakunaksi kutsuttu kansanomaisen koristekuvio. Ohuisiin rautarahoihin ei saatu nimittäin leijonavaakunaa - tai leijonan pää-

tä, jota myös harkittiin - toteutetuksi kunnollisesti. Myös näissä pikkuarvoissa maan nimi on muodossa Suomen tasavalta ja sijoitettu tunnuspuolelle. Arvopuolta hallitsee suurikokoinen arvonumero, joka ympärillä ovat kalevalaisiksi käsiksi kutsutut koristekuviot.

Koska pelkästä raudasta lyödyt rahat ovat herkkiä ruostumaan alettiin 1 ja 5 markkan nimellisarvot nikkelöidä vuoden 1953 loppupuolella. Suurin osa vuoden 1953 rautarahoista on lyöty kuitenkin vielä pinnoittamattomina, joten vuoden 1953 nikkelöidyt rahat ovat keräilymarkkinoilla nousseet huomattavasti muita tämän tyyppin rahoja kalliimmiksi. Varsinkin nikkelöity 5-markkanen vuodelta 1953 on melko harvinainen. Nikkelöidyllä ja nikkelöimättömällä rautarahalla on niin pieni väriero, että joskus ruostumattomana säilyneen rautarahan erottaminen nikkelöidystä voi olla vaikeaa. Periaatteessa rautaista voisi

Tapio Virkkalan suunnitteleman vuoden 1955 -tyypin seteleistä poistettiin vuonna 1963 kaksi nollaa rahanuudistuksen yhteydessä.

da miellelyhtymä autonomianajan markkoihin. Tätä mielikuvaa tukemassa on myös rahojen koko, joka on sama kuin suuriruh-tinaskunnan markalla ja 2-markkasella eli halkaisija on 24 mm ja 27,5 mm. Painoltaan sadan markan kolikko on myös lähellä au-tonomian ajan markkaa, mutta hopeapitoi-suus on huomattavasti tätä huonompi. 200 markan kolikko on lisäksi painoltaan huomattavasti autonomian ajan 2-markkasta kevyempi. Suomi ei ollut 1950-luvulla suin-kaan ainoa maa, joka yritti lisätä valuuttan-sa arvostusta kansalaisten silmissä lyöttä-mällä käyttösarjan suurimmat arvoin noin puolet hopeaa sisältävästä seoksesta.

kuvata väriltään hieman tummemman harmaaksi ja nikkelöityä kirkkaammaksi, mutta säilytysolosuhteet ovat saattaneet vuosien kuluessa tummentaa nikke-löityäkin rahaa. On hyvä myös huomata, että nikke-löityynkin rahaan saattaa sopivissa oloissa tulla ruo-setta, sillä nikkelöinti ei täysin aukottomasti aina suo-jaa rautaista runko-osaa.

Hopeasta jälleen rahametalli Suomessa

Koska rahauudistussuunnitelma ei edennyt, täy-tyi suunnitellut uudet setelit ja hopeiset, nimellis-arvoltaan suuremmat kolikot ottaa 1950-luvun puo-livälissä käyttöön markkamääräisinä. 1 ja 2 riksin sijasta 500 promillen hopeasta valmistetut rahat oli-vat nimellisarvoltaan 100 ja 200 markkaa. Nämäkin rahat ovat rahapajan johtajan P.U. Helteen suunnit-telemia. Tunnuspuolella on leijonavaakuna, jonka kilpi on samanlainen kuin 1930-luvun rahoissa. Myös punaista väriä kuvaava pystyviivoitus on samanlai-nen kuin 30-luvun rahoissa, mitä ei voi pitää epä-heraldisuutensa vuoksi näille rahoille suinkaan etuu-tena. Rahojen arvopuolella arvonumero on sijoitet-tu kuusista muodostuvan metsikön siimekseen.

Olympiarahaa lukuun ottamatta Suomessa ei ol-ut itsenäisyyden aikana käytetty hopeaa rahanlyön-tiin, joten hopean käytöllä haluttiin ilmeisesti antaa mielikuvaa markan arvosta maksuvälineenä ja luo-

melko runsaasti, joten ne ovat vielä nykyisinkin var-sin yleisiä ja halpoja, vaikka saattavatkin maallik-kojen silmissä näyttää arvorahoilta hopeaseoksensa ja suurehkon nimellisarvonsa vuoksi. Vuonna 1959 rahojen lyöntiä alettiin rajoittaa ja vain 100 markan rahaa lyötiin enää vuonna 1960, mikä tekee viimei-sistä vuosista harvinaisempia ja kalliimpia kuin ai-emmista. Harvinaisin näistä lyhytaikaiseksi jäänei-den kahden kolikkotyypin rahoista on vuoden 1958 200 markan raha rahamestarinkirjaimella S. P.U. Helle joutui tuolloin nimittäin jättämään tehtävänsä rahapajassa ja hänen jälkeensä tulleen Allan Soi-niemen aikana lyötiin 200-markkasia vain pienehkö määrä. Kyseinen kolikko on itsenäisyytemme ajan normaaleista, lainmukaisista käyttörahoista keräilymarkkinoilla kallein ja samaa hintaluokkaa esimerkiksi vuoden 1926 kultarahojen kanssa.

Myös 1952 sarjan rahojen osalta lyöntimäärät vaihtelivat vuosittain pienimpiä arvoja lukuun otta-matta selvästi, mikä selittää eräiden vuosien vähäi-semmän määrän nykyisillä keräilymarkkinoilla ja siten korkeammat hinnat näiden vuosien osalta. Esi-merkiksi 50 markan rahaa on vuosileimalla 1953 lyöty yli 10 miljoonaa kappaletta ja se on 50-mark-kasista selvästi halvin. Vuonna 1960 kyseistä nimel-lisarvoa lyötiin vain reilut 100.000 kappaletta, mikä nostaa sen hinnan markkinoilla jo useampiin satoi-hin markkoihin. Vuoden 1960 50-markkasessa hin-

nan vaihtelu hyväkuntoisten ja käytössä olleiden välillä ei ole niin suuri kuin monissa muissa rahoissa, mikä kertoo siitä että sitä on säästynyt hyväkuntoisena suhteellisen merkittävä osuus kokonaismäärästä.

Samana sarjana 20 markan kolikkoja ehdittiin lyödä vuonna 1952 vain 83.000 kappaletta, mikä tekee siitä mallisarjan harvinaisimman vuoden. Kuten edellä todettiin, 20 markan nimellisarvoa ei ollut tarkoitus alkuperäisissä suunnitelmissa lyödä lainkaan. Seuraavana vuonna tätä nimellisarvoa lyötiin jo lähes 3 miljoonaa kappaletta ja vuonna 1954 peräti reilut 17 miljoonaa. Vuoden 1953 10-markkanen on sarjan alumiinipronssirahoista eniten valmistettu reilun 22 miljoonan kappaleen määrällään. Vuonna 1960 kyseistä arvoa lyötiin taas vain 740.000 kappaletta.

Käsiteltävänä olevalla 10-vuotiskaudella Suomessa lyötiin myös maamme ensimmäiset juhlarahat Helsingin olympialaisten kunniaksi vuosina 1951-52 ja markan satavuotisjuhlan kunniaksi vuonna 1960. Juhlarahoista on tulossa erillinen osa rahajärjestelmäämme käsittelevässä sarjassa.

Tapio Virkkalan suunnittelema setelisarja

Koska rahauudistusta ei 1950-luvun alkupuolella ollut saatu toteutetuksi eikä käytössä oleva setelisarja ollut enää aikakauden vaatimusten mukainen, täytyi

Tapio Virkkalan jo 1940-luvun lopulla suunnittelemat setelimalit ottaa käyttöön ilman rahauudistusta. Aiempiin setelisarjoihin nähden uusi sarja sisälsi muutamia melko merkittäviä muutoksia. Ehkä näkyvin uutuus sarjassa oli seteleiden samankokoisuus, sillä aiemmin markkakaudesta suuriarvoiset setelit olivat olleet vastaavasti myös pieniarvoisia kooltaan suurempia. Koska myös Yhdysvaltain dollarit ovat nimellisarvostaan riippumatta samankokoisia keskenään ja myös kooltaan lähellä vuoden 1955 sarjaamme, alettiin myös meillä kutsua näitä seteleitä dollarikokoisiksi. Uuden sarjan kolmeen suurimpaan nimellisarvoon tuli myös tunnistettavan historiallisen henkilön kuva, joka oli ollut aiemmin vain edellisen sarjan 5000 markan setelissä. Uuden sarjan seteleiden etupuolen tekstit ovat pelkästään suomeksi ja takasivulla pelkästään ruotsiksi.

Vuonna 1955 liikkeeseen lasketun sarjan suurimmaksi nimellisarvoksi oli jo vuonna 1952 päätetty 10.000 markkaa, jonka henkilöhaamoksi valittiin aiemman sarjan suurimman arvon tavoin J. V. Snellman. Setelin yleisväri on harmahtava violetti. 5000 markan nimellisarvoisen setelin haamoksi valittiin tasavallan ensimmäinen presidentti K. J. Ståhlberg ja seteli on yleisväriältään rusehtava. 1000 markan nimellisarvoisen setelin henkilökuvasa on tasavallan tuolloinen presidentti J. K. Paasikivi, mutta kyseinen nimellisarvo laskettiin liikkeeseen vasta vuoden 1956 keväällä, jolloin Paasikivi oli jo väistymässä valtionpäämiehen paikalta. Setelin väritys on vihertävän harmaa.

Henkilömuotokuvan lisäksi näiden kolmen suurimman nimellisarvon toisessa päässä on edellisen sarjan 5000 markan setelien tavoin valkeaksi jätetty alue, josta voidaan helposti nähdä setelipaperin vesileima. Valkealle alueelle on myös sijoitettu toinen etusivun sarjanumeroista. Kahdessa suurimmassa nimellisarvossa on J. V. Snellmanin muotokuva myös vesileimassa, mutta 1000 markan setelissä vesileimana on vain kolme pystysuuntaista aaltoviivaa. Kaikissa kolmessa arvossa on vesileimasta olemassa varianteja, jotka joh-

Vuonna 1955 liikkeeseen laskettu 500 markan seteli uudistettiin jo vuoden 1957 alussa ja uudelleen vuonna 1963 rahauudistuksen yhteydessä.

tuvat painopaperin joutumisesta värin päin painokoneeseen tai painatuksen vääristä kohdistuksesta paperille. 5000 markan setelissä nämä variantit ovat harvinaisempia kuin muissa.

Setelisarjan pienimmät arvot 500 ja 100 markkaa ovat ilman henkilökuvaa. Niissä ei myöskään ole valkeaa aluetta toisessa päässä vesileiman näkemisen helpottamiseksi, koska nämä setelit on tehty vesileimattomalle paperille. Molemmissa arvoissa on sen sijaan painatuksetta jätetty reuna-alue. Paperissa on 1000-markkasen tavoin värillisiä kuituja. 500 markan setelin yleisväri on sininen ja sen kuvituksena on käytetty männynoksia. Sadan markan setelin yleisväri on vihertävän harmaa ja sen kuva-aiheena ovat viljantähkät.

Uusi setelisarja sai heti ilmestyttyään osakseen arvostelua sekä ulkonäkönsä että yhtenäisen kokonsa vuoksi. Arvostelulla oli sen verran vaikutusta, että kaksi pienintä nimellisarvoa uudistettiin varsin pian. Ensimmäisenä uudistettiin 500 markan seteli, josta tehtiin entistä kirkkaamman sininen. Uusittu seteli laskettiin liikkeeseen vuoden 1957 alussa, mutta siinä on vuosiluku 1956. Taustapuolelle tuli nyt ruotsinkielisen lisäksi myös suomenkielinen teksti. Samoin nimellisarvon kertovien numeroiden näkyvyyttä parannettiin.

Sadan markan nimellisarvoinen seteli uudistettiin saman vuoden syksyllä ja siinä on vuosiluku 1957. Setelin väri muuttui täysin. Pohjapainatus on kellanruskea ja tekstit, numerot ja koristeaiheet on painettu punaruskealla. Myös tässä nimellisarvossa suomi tuli ruotsin rinnalle takasivunkin kieleksi.

1950-luvun alussa käyttöön tulleet kolikkosarja säilytti perusmallinsa rahauudistuksen jälkeenkkin, vaikka entisistä markeista tuli pennejä. Vain vuoden 1956 -tyypin hopeiset 100 ja 200 markan nimellisarvoiset poistuivat tyyppinä kokonaan. Sarjan perusyksikkö yhden markan kolikko uudistettiin täydellisesti vuodeksi 1964, jolloin tuli kuluneeksi 100 vuotta ensimmäisten markkakolikoidemme lyömisestä.

Isompien seteleiden uudistamiseen ei heti ryhdytty ja ne saivatkin odottaa, sillä pian 1960-luvun alussa alettiin Suomessa suunnitella uudelleen kymmenen vuotta jäissä ollutta rahauudistusta.

Näiden nk. dollarikoon seteleiden uutuutena aiempaan setelistöön verrattuna oli myös tähtisetelien käyttöönotto. Setelit, joiden sarjanumeron yhteyteen on painettu tähti on tehty setelipainossa korvaamaan jostain syystä pilalle mennyttä painoserää. Luonnollisesti näitä korvaavia seteleitä on liikkeeseen laskettavasta kokonaisuudesta vain pieni osa, joten ne ovat siten harvinaisempia kuin normaali-sarjan setelit. Niiden suhteellinen osuus eri nimellisarvoissa ja malleissa kuitenkin vaihtelee, mikä markkinoilla näkyy myös tavallisten ja tähtisetelien hintasuhteen erilaisuutena eri setelityypeissä. Tähtisetelien valmistaminen oli Suomessa käytössä 1980-luvulle.

Kirjallisuutta:

Borg, Erkki	Suomessa käytetyt rahat, II uusittu painos, 1976.
Hoffman, Kaj	Taidepainimosta nykyaikaiseksi varmuuspainoksi, teoksessa Suomen Pankin setelipaino 1885-1985, Keuruu 1985.
Talvio, Tuukka	Suomen rahat. II, laajennettu painos, Jyväskylä 1993.

